

El dubte, vist des d'una perspectiva cristiana

Lluís Martínez Sistach

Cardenal Arquebisbe Metropolità de Barcelona.

Nota: Conferència pronunciada dins el "XV Curs sobre L'Humanisme en Medicina: Els dubtes" Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, 20 de juny de 2006.

És el dubte una categoria cristiana?

A tall d'introducció, voldria fer-me davant de vostès aquesta pregunta: És el dubte una categoria cristiana? Podria semblar, en principi, que no. I així, sens dubte, ho respondrien molts avui. El dubte és l'actitud de la ment que oscil·la entre dues posicions. I en aquest sentit, el dubte s'oposa a la certesa. La fe, en canvi, és sobretot certesa i seguretat.

És així realment? No és tan senzill, ni molt menys. L'etimologia de la paraula "dubte" (en llatí *dubium*) ve de la mateixa família que "duo", és a dir, dos. Per tant, ja ens introdueix en un "sí" i un "no". El llenguatge comú defineix el dubte com aquell estat d'esperit de la persona que no sap a quina de diverses opinions o resolucions decantar-se.

La filosofia ens parla del dubte com la incertesa entre el sí i el no, que porta a la suspensió del judici. La filosofia de la Il·lustració es familiaritzà amb el dubte anomenat "metòdic" –contraposat al dubte espontani i ametòdic–. El dubte és anomenat "escèptic" quan es converteix en una actitud definitiva, és a dir, quan abraça l'escepticisme com a filosofia vital, i s'anomena "metòdic" quan és exercit d'una manera provisional i voluntària com a mitjà per descobrir la veritat.

El dubte metòdic per antonomàsia és –com tots sabem– el cartesià, que aconsella de prendre com a fals tot allò que pugui ésser objecte del més petit dubte, fins a trobar alguna cosa d'absolutament indubtable. I el filòsof i científic francès René Descartes n'és el principal representant.

El dubte com a praxi vital o com a mètode filosòfic, ens podem preguntar si és una actitud anticristiana. La meua aportació intenta respondre que no. I, com podria una fe que vol ser una saviesa foragitar fora d'ella una

actitud com la de dubtar, tan pròpia de l'ésser intel·ligent i limitat que és l'home? I de fet, i ja que hem esmentat Descartes, no estarà de més recordar una circumstància que ens expliquen els seus biògrafs: que, després d'escriure el seu "Discurs del mètode", va anar al santuari de Loreto a resar davant de la Mare de Déu. Aquest sol fet ens pot servir per afirmar que el dubte, sigui espontani sigui metòdic, no és aliè al pensament i a la pràctica cristianes.

Dubte i fe en els escrits del Nou Testament

Essent el dubte una actitud molt humana, no podia estar al marge de la fe, encara que en el Nou Testament la fe és presentada com la superació de l'actitud de dubte davant del Crist. L'Evangeli de Mateu acaba precisament amb l'afirmació del dubte dels mateixos apòstols de Jesús: "*Els onze deixebles se n'anaren a Galilea, a la muntanya que Jesús els havia indicat. En veure'l, el van adorar; abans, però, havien dubtat*" (Mt 28, 16-17).

Però la Bíblia reconeix que sovint, abans d'arribar a la seguretat de la fe, s'ha de passar per la inseguretat i el dubte. Em referiré només a dos textos de Sant Pau que considero molt expressius en aquest sentit.

El primer és un pensament de Pau, dit com de passada, en el seu famós discurs a l'Areòpag d'Atenes, en aquella presentació del cristianisme davant els filòsofs epicuris i estoics que conversaven amb ell, narració que trobem al capítol 17 del llibre dels Fets dels Apòstols. Diu Pau: "*Ell (Déu) va crear d'un sol home tota la raça humana perquè habités arreu de la terra. I ha fixat uns temps precisos i els límits dels llocs on els homes han de viure, perquè cerquin Déu. De fet, potser podrien acostar-s'hi a les palpentes i trobar-lo, perquè ell no és lluny de ningú de nosaltres, ja que en ell vivim, ens movem i som*" (Ac 17, 26-28a).

"A les palpentes", així avancem vers les veritats transcendents. Com la persona invident que tempteja el camí que ha de seguir. Podríem dir que ens acostem a les veritats transcendents a les palpentes i enmig de la foscor i els dubtes.

El segon text de Pau és també molt expressiu: és del capítol 13 de la primera carta als Corintis, on es troba el famós himne a l'amor, a l'àgape cristià. Referint-se al nostre coneixement, tan humà com de fe, Pau diu textualment: "*Ara hi veiem de manera fosca, com en un mirall poc clar;*

Correspondència: Mons. Lluís Martínez Sistach
Cardenal Arquebisbe Metropolità de Barcelona
C/ Bisbe, 5
08002 Barcelona
Tel. 93 270 10 12
Fax 93 270 13 06
Adreça electrònica: secgral@arqbcn.cat

després hi veurem cara a cara. Ara el meu coneixement és limitat; després coneixeré del tot, tal com Déu em coneix. Mentrestant, subsisteixen la fe, l'esperança i l'amor, tots tres; però l'amor és el més gran" (1Co 13, 12-13). "Com en un mirall poc clar", així hi veiem, enmig de fosca i de dubtes. La paraula de Déu és certament una llum, però una llum en un indret encara envoltat de foscor.

Relació dialèctica entre la seguretat i el dubte

Hi ha un passatge bíblic del Nou Testament que és ben instructiu per establir la nostra afirmació que, en l'àmbit cristià, hi ha una relació dialèctica entre la seguretat de la fe i el dubte. Al capítol 14 de l'Evangeli de Mateu trobem una narració prou coneguda. Després de la primera multiplicació dels pans, Jesús fa pujar els deixebles a la barca i els diu que passin tots sols cap a l'altra riba del llac de Genesaret. La barca ja s'havia allunyat un bon tros i les ones la sacsejaven, perquè el vent els era contrari. "A la matinada, Jesús va anar cap a ells caminant sobre l'aigua. Els deixebles es van esglaïar i es digueren: *és un fantasma! I es posaren a cridar de por. Però de seguida Jesús els digué: "Coratge! Sóc jo. No tingueu por!" Pere li contesta: "Senyor, si ets tu, mana'm que vingui caminant sobre l'aigua". Jesús li digué: vine. Pere baixà de la barca, es posà a caminar sobre l'aigua i anà cap a Jesús. Però en veure que el vent era fort, es va acovardir. Llavors començà a enfonsar-se i cridà: Senyor, salva'm. A l'instant, Jesús estengué la mà i va agafar-lo tot dient-li: Home de poca fe! Per què has dubtat?"*

M'he entretingut en les circumstàncies de la narració, perquè és molt il·lustrativa. En la mentalitat jueva les aigües profundes simbolitzen les forces del mal, els enemics de l'home. Jesús, caminant sobre les aigües, és el que té el domini sobre aquestes forces per als qui l'acullen amb fe, com Pere.

En dir que hi ha una relació dialèctica entre fe i dubte volem dir que de fet són dos categories o dos capteniments contraris o oposats, però que els hem de comprendre com a complementaris en la realitat. Ja Pascal admirava en el cristianisme aquella capacitat de fer la "síntesi de les realitats contràries" (*synthesis oppositorum*) que era per a ell una de les manifestacions del "geni del cristianisme" i, en el fons, un motiu més de la seva credibilitat.

Pau VI, en un discurs de l'any 1974, parlà precisament de certesa i de dubte i va dir que el dubte sense les mínimes certesas porta a la "crisi d'identitat". I va dir unes paraules greus sobre les conseqüències del fet de deixar-se portar només pel dubte, qualificant-lo com "la malaltia del dubte". El cito textualment: "El dubte, quan no és simplement metòdic i hipotètic, és a dir, quan no és un mètode de recerca i d'esforç del pensament, sinó un rebuig pessimista de les certesas habituals de la persona, pot esdevenir un abisme que engoleix l'edifici lògic i moral de la

nostra manera habitual de pensar. En aquest cas, en lloc de portar a l'exploració de la veritat, el dubte condueix a les tenebres espirituals, a la tristesa, a l'avorriment i a l'audàcia iconoclasta contra la pròpia personalitat" (cf. *Documentation Catholique*, n. 22, 1974, 1058-1059).

Aquells eren anys d'una forta crisi d'identitat, també en el si de l'Església entre els religiosos i els sacerdots, la crisi postconciliar, fet que explica la gravetat de les paraules del Papa Montini, que era considerat precisament com un esperit dubtós i hamletic, com va dir d'ell —quan encara no era Papa— el Papa Joan XXIII. Expliquen que, essent patriarca de Venècia, Roncali va dir a uns milanesos que el visitaven: "Com està el vostre hamletic arquebisbe?". Tots tenim alguna cosa de Hamlet.

La pràctica cristiana del dubte: uns exemples

Avançant una mica, voldria remarcar l'ús del dubte en diferents nivells de la praxi cristiana. I, en primer lloc, en el camp de la teologia. Posaré dos exemples precisament de l'Edat Mitjana, temps considerats poc propicis per al dubte.

El primer és el filòsof i teòleg Pere Abelard, molt conegut per la seva correspondència amorosa amb Heloïsa, que —com saben— ha estat un gran tema literari, fecund sobretot en el període romàntic. Però ara vull referir-me a la seva obra *Sic et non* de l'any 1122, —un títol prou clar: "Així i no així"—és a dir una confessió de l'estat de dubte— amb la qual inaugura un mètode característic de l'escolàstica: la contraposició d'autoritats prèvia a la reflexió pròpia. L'etapa de contraposició d'autoritats pot equiparar-se a una posició metòdica de dubte, encara que sigui provisional, perquè l'aspiració és arribar a la certesa, a la llum.

Excel·leix, en aquesta actitud, un altre gran mestre: Tomàs d'Aquino, l'anomenat "doctor comú" o "doctor angèlic". Del doctor angèlic caldria destacar moltes coses, però aquí em referiré només a la seva confiança en la raó. Encara avui, crec que hem de tenir sempre ben present que la raó —i només la raó instrumental— és un gran do que Déu ens ha fet, un gran do que ha de ser acceptat, defensat i promogut. Hi ha, en la metodologia de la *Summa Theologica* de Sant Tomàs (1267-1269) un moment que es pot equiparar a la capacitat de dubtar com a pas previ per a definir la pròpia posició.

No crec que el mètode seguit per l'aquinatec en la seva *Summa Theologica* sigui gaire familiar als esperits actuals. Però Sant Tomàs és, en el seu mètode, un fidel seguidor del mètode de Pere Abelard. Cada un dels articles de la seva *Summa Theologica* comença establint el dubte —diguem-ne metòdic— sobre la qüestió que tracta en dit article. Comença cada article amb al terme *utrum*, un adverbí interrogatiu que es pot traduir per la pregunta "és que ... ?" El primer article de la *Summa*, diu així: "És que és necessari, a més de la filo-

sofia, una altra doctrina?” Segueix sempre el *videtur quod non*; és a dir, un moment en què el mestre Tomàs es posa a considerar les opinions que afirmen precisament el contrari del que establirà en la tesi de l'article. És, clarament, un moment de dubte. I un dubte honest, perquè remarquen els comentaristes la serietat i la fidelitat amb la qual Tomàs d'Aquino recull les opinions dels adversaris. I amb la mateixa lleialtat estableix el seu criteri, la seva tesi, quan entra en l'apartat *sed contra est*, citant les autoritats de la Bíblia, dels Pares o dels autors més reconeguts. I a la llum del que diu en aquestes autoritats respon –una per una– a les objeccions contra la seva posició recollides a l'inici de l'article.

El dubte en el camp de la moral i en la praxi jurídica

Voldria, encara, fer referència a la presència del dubte en el camp de la moral i en el camp jurídic, en la humanització de la praxi jurídica, per ser més exactes. En el camp moral, el dubte es fa present molt sovint. Em referiré només als principis. “*Els primers principis morals* –diu el conegut moralista pare Bernhard Häring, en la seva obra *La ley de Cristo*– *són absolutament i immediatament evidents. Però l'evidència dels principis derivats va disminuint a mesura que aquests s'allunyen dels primers principis. La divina revelació, i en especial els ensenyaments i els exemples de Crist; els ensenyaments de l'Església, guardiana de la veritat i educadora dels pobles, aplicant els ensenyaments de Crist a les més greus qüestions de les diverses èpoques; tot aquest conjunt de fets constitueix una font de certesa i de seguretat en la solució de les greus qüestions de la vida moral, molt més gran que aquella certesa que naturalment podríem assolir. Tanmateix, el cristià, malgrat ser deixeble de Crist i membre fidel de l'Església, es troba molt sovint fluctuant entre la incertesa (per tant, en el dubte) i l'audàcia*” (o. c., pàgs. 211-212). I el dubte també opera en el “probabilisme” moral.

En el camp jurídic –aquest, com saben, m'ha estat més familiar, tan en l'ensenyament com en la praxi del tribunal eclesial de Barcelona– hi ha una formulació clàssica: el *dubium*, és a dir, el dubte plantejat abans d'establir la sentència. Joan Pau II, en un discurs a la Rota Romana (1/2/2005), deia als jutges: “*Degut a la crisi que per desgràcia afecta actualment la institució del matrimoni, sovint s'ha de posar en dubte fins i tot la validesa del consens, a causa de les diverses classes d'incapacitat o degut a l'exclusió dels béns essencials del matrimoni*”. El discerniment de les proves comporta una assumpció serena del dubte.

Voldria remarcar que, en la tradició jurídica humanística i cristiana, el dubte tendeix a fer flexibles les normes del dret i sobretot les penes. Això s'evidencia en el cas de l'epiqueia, que es pot resumir en la sentència *aequitas in dubio praevallet*, així com en els coneguts principis jurídics que diuen: *in dubio reus est absolvendus*.

“Només l'amor és digne de fe”: la fe supera el dubte gràcies a l'amor

“*En un món tan confús com el nostre és gairebé inevitable que es presentin dubtes. Però no s'ha de confondre un dubte amb una pèrdua de fe. Es pot acceptar honestament una qüestió que preocupa i conservar la fe en allò que és essencial*”. L'autor d'aquestes paraules és Joseph Ratzinger, quan encara era prefecte de la Congregació per a la Doctrina de la Fe (cf. *La sal de la tierra. Una conversación con Peter Seewald*, Madrid, 1998, pàg. 34).

Hi ha, en la nostra fe, un nucli al que no podem renunciar. Però aquest nucli l'hem de proclamar amb humilitat perquè, encara que creiem que és una saviesa que ens ve de Déu, només la podem expressar i presentar amb paraules humanes, amb un discurs humà, sempre inadequat per expressar allò que és per naturalesa inefable: el misteri de Déu, el misteri de la persona humana. Un misteri que només podem copsar plenament per l'amor que Déu ens ha manifestat en la vida, mort i resurrecció de Jesucrist. I és en definitiva aquest amor manifestat fins a la mort (cf. Jn 13,1: “*els estimà fins a l'extrem*”) el que fa possible superar el dubte, ja que “*només l'amor és digne de fe*” (H. U. Balthasar).

Certesa i dubte són com dos companys de l'existència cristiana, com va dir el gran cardenal Newman, considerat com un dels grans inspiradors del Concili Vaticà II. D'ell és la sentència que “*creure equival a suportar dubtes*”. Quin creient no s'ha preguntat alguna vegada: “*No m'enganyo pas?*”, “*no m'enganyen pas?*” Períodes de certesa poden anar acompanyats de períodes de confusió i de dubtes. Entenem aquí el dubte com les dificultats o les temptacions contra la fe. Com no recordar, en aquests moments, els dubtes de Santa Teresa de l'Infant Jesús –avui doctora de l'Església– en el darrer període de la seva vida? L'Esclat ens mostra constantment homes en crisi de fe, de confiança i envoltats de dubtes: Abraham (Gn 22), el poble al desert (Ex 17, 4-7), els profetes (1R 19; Jr 15, 10-21), el poble després de la destrucció de Jerusalem (Is 49, 14), homes malalts (Sal 22), homes en llocs de responsabilitat (Lc 22, 31), etc. Hi ha persones de fe quasi sempre serena i hi ha persones d'una fe més tensa, més agònica, més dramàtica, com la de Soren Kierkegaard i la del rector de la Universitat de Salamanca, Miguel de Unamuno.

Però la presència del dubte no diu res contra la seguretat d'allò que hom creu. El dubte és perfectament compatible amb una donació total, amb una fe de roca. En realitat, una fe molt ferma pot anar acompanyada d'un dubte ben gran. Els místics són els qui ens poden acompanyar i il·luminar en aquestes etapes que es fan presents, d'una o altra manera, en la vida de tots els creients. És la categoria de la nit –la “nit dels sentits”–, que després l'ànima de les coses sensibles, i la més intensa i dolorosa “nit de l'esperit”, que fa que l'ànima es despulli fins i tot de les consolacions espirituals. Descriu aquestes “nits” el gran Sant Joan

de la Creu. Tot creient pot fer seu, per exemple, aquell “*Cantar del alma que se huelga de conocer a Dios por fe*”:

“*Que bien sé yo la fonte que mana y corre,
aunque es de noche.
Su claridad nunca es oscurecida,
y sé que toda luz de ella es venida,
aunque es de noche.
El corriente que nace de esta fuente,
bien sé que es capaz y omnipotente,
aunque es de noche*”

Tot això ens fa veure que la fe és absolutament certa i, al mateix temps, essencialment fosca. Tanmateix, la fe demana del creient un assentiment lliure. Així, doncs, l'obscuritat de la fe prové del misteri; i la llibertat de la fe prové del fet que l'assentiment no és fruit de la conclusió d'un raciocini, sinó de l'acció íntima de l'Esperit, voluntàriament acceptada per l'home.

També convé dir que la certesa de la fe és contrària al dubte, però no a la recerca i a un estudi constants vers una maduració de la mateixa fe. Sant Anselm diu que “*la fe mira de comprendre*”, i sant Agustí afirma el que segueix: “*Crec per entendre i entenc per creure millor*”. És inherent a la fe que el creient desitgi conèixer millor aquell en qui ell ha posat fe i vulgui comprendre el qui la hi ha revelat. En la fe, la intel·ligència i la voluntat de l'home col·laboren amb la gràcia divina. Per a Sant Tomàs “*creure és un acte de l'enteniment que s'adhereix a la voluntat divina sota el mandat de la voluntat moguda per Déu mitjançant la gràcia. La fe és do de Déu que demana la nostra col·laboració*”.

La saviesa cristiana: el fonament sòlid de la fe en la Paraula de Déu

La saviesa cristiana ens porta a recordar la precisa explicació sobre fe que fa el *Catecisme Romà* (any 1566) al comentar la seva definició així: “*Crec amb tota certesa i confesso sense cap classe de dubte*”. Per la seva part, el més recent *Catecisme de l'Església Catòlica* (any 1992), recorda amb més precisió el fonament sòlid d'aquesta certesa ja que “*la fe és certa, més certa que qualsevol coneixement humà, perquè es basa en la Paraula de Déu, que no pot mentir*” (nº 28). En aquest últim sentit es manifesta igualment el *Compendi del Catecisme de l'Església Catòlica* (any 2005) en afirmar que “*la fe és certa perquè es fonamenta en la Paraula de Déu*” (nº 28).

Tot aquest enfocament dels dos Catecismes més importants de la fe catòlica recorden dues famoses formulacions sobre el dubte i la fe, de dos autors ja citats. Per una banda, la de Sant Tomàs d'Aquino, el qual afirma que “*la certesa que dona la llum divina és més gran que la que dona la llum de la raó natural*”. Per altra banda, el cardenal Newman, al segle XIX, conegut per la seva finor en la formulació moderna dels problemes sobre la fe afirmava que “*deu mil dificultats no fan un sol dubte*”.

En aquest context, és bo recordar l'Encíclica de Joan Pau II de 1988, *Fe i raó*, quan presenta Jesucrist com a centre de l'acte de creure que assumeix tota la recerca i dubtes humans amb aquestes paraules: “*L'home es troba en un camí de recerca, humanament inacabable: recerca de veritat i recerca d'una persona de qui fiar-se... Així, en Jesucrist, que és la Veritat, la fe reconeix la crida última dirigida a la humanitat perquè pugui dur a terme allò que experimenta com a desig i nostàlgia*” (nº 33).

Acabo amb una invitació a esforçar-nos tots en refer la saviesa cristiana davant dels greus reptes que el món actual planteja al cristianisme. Alguns d'aquests reptes pertanyen al camp de l'anomenada bioètica i els metges els troben plantejats en situacions noves, que els avenços tecnològics i científics avui ens plantegen, alguns dels quals eren impensables en el passat recent. Davant d'això, el creient fa recurs al magisteri de l'Església que té la missió de donar testimoni del caràcter transcendent i de la dignitat de la persona humana. En efecte, l'Església “*guareix i eleva la dignitat de la persona humana i impregna d'un sentit i d'un significat més profunds l'activitat quotidiana dels homes. Així l'Església a través de cadascun dels seus membres i de tota la seva comunitat, creu poder contribuir molt a fer més humana la família dels homes i la seva història*” (Concili Vaticà II, GS 40).

Malgrat això, els nostres temps no són fàcils per als cristians. S'ha dit que, després de segles d'inculturació cristiana, és a dir, d'encarnació del cristianisme en la cultura humanista, ara assistim a un fenomen que s'ha definit com una “*exculturació cristiana*”, terme que no significa altra cosa que un intent de prescindir de l'herència cristiana en la cultura europea. Podríem posar diversos exemples d'actualitat, com la publicació del gènere fantàstic aplicat a una redefinició del cristianisme –i de la mateixa figura de Crist– amb una gran mentida o un frau perpetrat per l'Església al llarg dels segles.

Davant d'això, estem cridats els cristians a donar proves de saviesa –fer una Església mestra en humanitat, com deia Pau VI– i a fer-ho amb modèstia i amb humilitat. La humilitat que porta tenir present dues sentències que parlen del dubte i que em semblen molt oportunes per concloure aquestes reflexions sobre el dubte: *dubium est sapientiae initium*, el dubte és l'inici de la saviesa, i *dubitando ad veritatem pervenimus*, dubtant arribem a la veritat.

Tot això cal fer-ho amb sentit de l'humor o, si volen, amb una serena esperança i, per això, em remeto a aquella seguretat i confiança que va fer dir a Sant Tomàs More, quan s'acomiadava del seu gendre, camí del seu empresonament a la Torre de Londres: “*Tranquil, sir Rapper, la batalla està guanyada*”. La batalla decisiva –per al creient– ja l'ha guanyat el Crist ressuscitat, que és la llum que ens acompanya enmig de la nit dels dubtes i les tribulacions de la vida humana i de la vida cristiana.